

Бургоева А.Н.

ЭКОЛОГИЯЛЫК ЭТИКАНЫН КӨЙГӨЙЛӨРҮН УКУКТУК ЖАКТАН ЖӨНГӨ САЛУУ МЕНЕН КООМДОГУ КЫЛЫМЫШТУУЛУКТУ АЛДЫН АЛУУ

Бургоева А.Н.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ ГРАЖДАН И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В СИСТЕМЕ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

A.N. Burgoeva

LEGAL REGULATION OF ENVIRONMENTAL ETHICS CITIZENS AND ITS ROLE IN CRIME PREVENTION

УДК:342.343:57

Бул макалада коомдогу экологиялык укуктук мамилелердеги адамдардын жалпы жүрүм-турум эрежелер системасындагы, экологиялык этикасынын орду, мааниси жана кээ бир өзгөчөлүктөрү көрсөтүлөт.

Негизги сөздөр: жаратылыш, экологиялык көйгөйлөр, айлана-чөйрө, илим.

В данной статье рассматривается место, значение и некоторые особенности правового регулирования экологической этики граждан в системе общих правил поведения человека.

Ключевые слова: природа, экологические проблемы, охрана окружающей среды, наука.

The article describes how to place value and some peculiarities of legal regulation of citie environmental ethics in the general rules of human behavior.

Key words: nature, environmental problems, environmental protection, science.

Бизге белгилүү болгондой коомдо ар түрдүү жана ар тараптуу укуктук мамилелер кездешет. Мисалга алсак, экономикалык, социалдык, саясий жана экологиялык жана башка. Бирок, ушул аталган укуктук мамилелердин ичинен экологиялык укуктук мамилелер адамзатынын жашоосу үчүн эң өзгөчө орунду ээлейт. Анткени, адам баласынын бул дүйнөгө жаралгандан, өмүрүнүн аягына чейин жаратылыш, айлана чөйрө менен экологиялык жактан тыгыз байланышта болот. Анткени, коомчулук, бул тирүүчүлүк өмүрүн жаратылышсыз элестетүүгө болбойт. Себеби, бул табияттын мыйзам ченемдүүлүгү болуп эсептелет. Ошол себептен, баш мыйзамыбыз Конституциянын 12-беренесинин 5-пунктунда жана 48-беренесинин 3-пунктунда төмөнкүдөй жазылган: «Жер, анын кең байлыктары, аба мейкиндиги, суулары, токойлору, өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсү, башка жаратылыш ресурстары Кыргыз Республикасынын гана менчиги болуп эсептелет, бирдиктүү экологиялык системаны сактоо максатында Кыргызстан элинин жашоосу менен иш аракетинин негизи катары пайдаланылат жана мамлекеттин өзгөчө коргоосунда турат. Ошондой эле, ар бир адам табигый жаратылыш чөйрөсүнө, анын ичинде өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсүнө этият мамиле жасоосу милдеттүү»-деп көрсөтүлгөн.⁹ Ушул ченемдин маанисинде экологиянын же жаратылыш объектилеринин баа жеткис, кайталангыс баалуулук

экендигин түшүндүрүп турат. Ошондуктан, ар бир инсан кооз жана таза айлана чөйрөнү сактап калуу максатында жаратылыш менен болгон укуктук мамилесинде, экологиялык этиканын талаптарын жана эрежелерин сактоо менен аракеттенүүсү абзел.

Экологиялык этика деген – бул адамзатынын айлана чөйрөгө жана анын компоненттерине туура, талапка ылайыктуу, иреттүү жана сарамжалдуу жалпысынан айтканда, мыйзам ченемдүү мамиле кылуусу эсептелет. Ошондой эле, жаратылыш объектилерин сыйлоо, кам көрүү, этият мамиле кылуу жана экологияга болгон керектөөсүн чектөө эсептелет. Тилекке каршы, бүгүнкү күндө адамдардын жаратылышка болгон мамилесинде негативдүү аракеттеринен коомдо ар түрдүү экологиялык укук бузуулар анын ичинде кылмыштуулуктар көбөйүүдө. Натыйжада, айлана чөйрө же табият аянычтуу абалга келип, коркунучтуу экологиялык көйгөйлөр келип чыгууда. Ошондуктан, учурдагы экологиялык көйгөйлөрдү алдын алууда, ар бир адам өзүнүн аракеттерин аңдап сезип, зыяндуу кесепеттерди болтурбай, табият менен таттуу мамиледе болуу жана көздүн карегиндей сактоо бүгүнкү күндүн талабы.

Азыркы коомдо кандай көйгөй келип чыкпасын, мамлекетти күнөлөй беребиз. Бул туура эмес, анткени, мамлекет дегенде биз түздөн-түз элдерди түшүнөбүз. Эгерде, мамлекетте адамдар мыйзамчыл, укуктуу сыйлаган, маданияттуу болсо, эч кандай укук бузуулар келип чыкпайт. Тескерисинче, мамлекет өнүгөт. Аткени, экологиялык этиканын көйгөйлөрүн болтурбоо, биринчи иретте инсандардын жекече аракеттеринен болот.

Бүгүнкү күндө, жөнөкөй экологиялык көйгөйлөрдү болтурбоону инсандар алдын албай жатышат. Атап айтсак, бак дарактарды көбөйтүү ордуна, аларды кыйып жок кылуу, токойлорду өртөө, сууларга ар кандай чыгындыларды же химиялык уулуу заттарды кошуу, таштандыларды атайын урнага эмес, көчөлөргө же коомдук жайларга таштоо, ар түрдүү завод фабрика, ишканалардан чыккан химиялык заттарды абага чыгаруу жана жер планетасын максатуу же туура пайдаланбоо менен адам өмүрүнө, татыктуу жашоосуна коркунуч жаралып, көптөгөн оорулардын түрлөрүнө, балдардын майып болуп төрөлүүсүнө, озон катмарынын жукарышына, аба ырайынын кескин өзгөрүшүнө жана түрдүү табигый кырсыктардын келип чыгуусуна алып келет.

¹ Кыргыз Республикасынын Конституциясы 27.06.2010.

Мындай экологиялык этиканын көйгөйлөрү бүгүнкү күндө бир гана Кыргызстандын эле эмес, эл аралык деңгээлдеги көйгөйлөр болуп эсептелет. Бирок, ошого карабастан жогорудагы экологиялык көйгөйлөр кайталана берсе, аларды алдын алууга кам көрбөсөк, анда жаратылыштын табигый абалы бузулат, натыйжада, адам затын аянычтуу татаал жашоо шарты күтүп калат.

Жогорудагы аталган, экологиялык укук бузуулардын ичинен азыркы учурда эң актуалдуусу болуп, таштандыларды жана чыгындыларды таштоо эрежелерин сактабоо эсептелет. Таштандыларды жана чыгындыларды белгиленген урналарга салуу менен бирге алардын түрүнө карап бөлөк-бөлөк кылып таштоо, аларды кайра иштетүүдө мамлекет үчүн бир кыйла жеңил болот. Мисалы: пластикалык, айнек жана тамак аш таштандыларын бөлүп атайын урналарга таштоо.

Ошондой эле, сууну булгоо жана сарамжалсыз пайдалануу да эң чоң көйгөйлөрдүн катарында турат. Себеби, адам күнүмдүк жашоо турмушта эң көп сууну пайдаланат. Мисалы: Ош шаарыбыздын так ортосунда жайгашкан Ак-Буура дарыясына, анын жээгинде жашаган адамдар ар кандай таштандыларды таштап санитардык-гигиеналык эрежелерди сактабоонун натыйжасында, ар кандай оорулар пайда болуп жатат.

Белгиленген, экологиялык көйгөйлөрдү болтурбо же алдын алуу үчүн инсандардан көп деле оор эмгекти талап кылбайт. Жөн гана ар бирибиз табияттын баалуулугуна маани берип жана сарамжалдуу пайдаланып, сактап ошондой эле, мыйзамдын талаптарын сактоо менен мамиле кылуубуз милдет.

Анткени, жаратылыш объектилери адам баласынын аракеттери менен гана сакталат, көбөйтүлөт, жакшыртылат жана калыбына келтирилет жана келечек муундарга калтырылат. Андыктан, жогорудагы экологиялык коркунучтарды алдын алуу үчүн экологиялык этиканын эрежелерин талапка ылайыктуу аткаруу абзел. Бул үчүн, бала бакчаларда, мектептерде, жогорку окуу жайларында, атайын окуу программасына ылайык экологиялык тарбия жана билим берүү керек. Жаштарды жаратылышка мыйзам ченемдүү мамиле кылуусуна, аны сактоого салымдарын кошуусуна үйрөтүү зарыл. Жалпысынан, окуу системасына «Экологиялык этика» - деген тармак аралык дисциплинаны киргизүү керек. Аталган дисциплинаны окуу системасына киргизүү менен гана тим болбостон, экологиялык тарбия жана билим берүүнүн эффективдүүлүгүн күчөтүү менен адамдарды экологиялык маданияттуулукка үйрөтүү зарыл. Көбүнчөсү экологиялык сабаттуулуктун жетишпестигинен, экологиялык укук бузууларга инсандар барышы мүмкүн. Анан да, эл арасында

экологиялык объектердин маанилүүлүгү жана өзгөчөлүгү жана алардын табигый касиеттери боюнча үгүттө иштерин, семинар конференцияларды байма-бай, олуттуу түрдө өткөрүп туруу да экологиялык укук бузууларды алдын алууда оң таасирин берет деп ойлоймун.

Ошондой эле, үналгы, сыналгы жана газета журналдарда «Жаратылыш жана адам» деген аталышта атайын берүүлөрдү өткөрүү керек.

Мындан сырткары, экологиялык этиканы сактоо ар бир адамдын өзүнүн ички сезимине байланыштуу болот.

Кээ бир учурда, инсандар өздөрүнүн аракети жаратылыш объектилерине зыян алып келүүсүн, мыйзамдын ченемдерин бузгандыгын билип туруп, шалаакылыктан же болбосо өзүн курчап турган табиятты сыйлабагандыктан, ар кандай терс аракеттерге барышат. Мына ошондуктан, балдарды жаш мезгилинен баштап, жаратылышка болгон сүйүүсүн ойготуу жана мыйзамчыл инсан болуп калыптануусу үчүн ата-энелердин, педагогдордун жана тарбиячылардын түздөн-түз милдети. Себеби, укуктук чөйрөдө башка укуктук мамилелерге караганда, экологиялык укуктук мамилелер, инсан жарык дүйнөгө келгенден тартып башталат. Ал эми, башка укуктук мамилелер мыйзамда көрсөтүлгөн куракка жеткенде гана пайда болот. Ошол себептен, экологиялык укуктук мамилелердин субъектилери болуп, ар бир индивид эсептелет.

Жогорудагы субъектилер, экологиялык укук бузууларды жана кылмыштарды алдын алуу үчүн, юридикалык жоопкерчиликтен тышкары, руханий жоопкерчиликти да бар экендигин, балдардын аң сезимине сиңдирүү керек. Анткени, экологиялык этиканын талаптарын жөнгө салууда, укуктук нормалардан башка моралдык нормалардын да мааниси чоң. Башкача айтканда, моралдык нормалардын негизинде, адамдар жаратылышка болгон сүйүү жана капалануу сезимдерин ойготууга болот.

Жыйынтыктап айтканда, адам заты канчалык илим, техника, технология, саясий, маданий жана экономикалык жактан өнүкпөсүн, экологиялык жактан өз ара жаратылыш менен адамдын байланышын жокко чыгарууга мүмкүн эмес. Башкача айтканда, экологиясыз адам жашоосун куруу акылга сыйбаган көрүнүш.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 27.06.2010.
2. Ж.Т. Мурзабекова, Экологическое право Кыргызской Республики Учебное пособие, Б., – 2002.
3. Экологическое право России Б.В. Эрофеев М., – 2008.
4. К.И. Джаянбаев, Криминология. Б., – 2000.

Рецензент: д.ю.н., доцент Аблазов К.